
Adalékok Ausztria 1918 utáni történetéhez

ZACHAR JÓZSEF

A Magyar Köztársaság nyugati szomszédjáról, az Osztrák Köztársaságról a magyar közvélemény a zavartalan kétoldalú kapcsolatoknak és a nagyszámú utazásoknak köszönhetően meglehetősen sokat tud. Így közismert, hogy 83853 km² felségterületen mintegy 7 860 000 lakos él, akik közül 96% német anyanyelvű és 84,3% az államvallásnak tekintett római katolikus hit követője, a kisebbséget anyanyelv alapján szlovének, horvátok és magyarok alkotják a határmenti területeken, vallási szempontból még evangélikusok, reformátusok és izraeliták vannak jelen. Gazdaságilag, ahogyan ezt ugyancsak széles magyar tömegek tapasztalják, erős fölényben van Magyarországgal szemben, az egy főre eső nettó évi jövedelem meghaladja a 19240 USA dollárt, az átlagéletkor férfiaknál 72, nőknél 79 év. Ellenben az osztrák társadalom is előregedőben van, alig 0,2% az évi lakossági növekedési ráta, ez is főleg újonnan állampolgárságot kapottak jóvoltából. Ha azonban az Ausztriában járt magyarokat arról kérdeznénk, miként jutott ide a szomszédos ország, inkább a közös négy évszázados múlta vonatkozó ismeretekkel találkozónánk, mintsem a különválás óta megtett úttal kapcsolatos tudással. Erről alig szóltak és szólnak a magyarországi tankönyvek.

Az első világháborúban győztes hatalmak belső szövetségeseikkel együttműködve a Habsburgok birodalmának tekintett Osztrák-Magyar Monarchiát úgy verték szét, hogy az uralkodó személyén keresztül sajátos szálakkal egymáshoz kapcsolódó területegyüttesre az új hatalmi viszonyok ne is emlékeztessenek. Kelet felől kezdve: az Oszmán Birodalomtól 1774-ben külön alkuval megszerzett, részben románok lakta Bukovina Hercegséget a Román Királyságnak ítélték oda; a Lengyelország 1772-es megcsonkításakor és 1795-ös feldarabolásakor megszerzett Galícia és Lodóméria Királyságot, Krakkói Nagyhercegséget, Auschwitzi és Zatori Hercegséget az államiségában helyreállított Lengyel Köztársaságnak juttatták vissza; a Német Nemzet Szent Római Birodalmának egykor részét képező, sőt a XII. század közepe óta az egyik világi választófejedelemséget jelentő és 1526-ban – a Magyar Királysághoz hasonlóan – örökség révén közvetlen Habsburg-uralom alá került Cseh Királyságot, Morva Órgrófságot, valamint az Alsó- és Felső-Sziléziai Hercegségből a XVIII. századi háborúk után megmaradt déli töredékterületet az addigi Felső-Magyarországgal egyesítve Cseh-Szlovák Köztársaság néven új államot hoztak létre; az ugyancsak örökség révén 1382-ben Habsburg-uralom alá került Trieszt várost és Tengeremelléket, valamint az 1374-1521 közt több részletben megörökölt Görz és Gradiska Hercegesített Grófságot és az 1797-es békeszerződéssel végleg megszerzett Isztria Órgrófságot az Olasz Királyságnak ítélték oda; a Habsburgok egyik örökös tartományát, az 1283-ban megszerzett Krajnai Hercegséget, valamint a Magyar Királyságtól a XVIII. században elvitatott Dalmáciát a Horvát-Szlavón Királysággal, továbbá egyes délvidéki magyar területekkel együtt hozzácsapták a Szerb Királysághoz és ezáltal létrehozták a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot; a Magyar Királyság feldarabolása során a Román Királyságnak ítélték Erdélyt, a Részeket és a Bánság nagyobbik részét, továbbá a Cseh-Szlovák Köztársaságnak még Kárpátalját is. Végül elszakították Tirol Hercegesített Grófságtól nemcsak az olaszok lakta Trient Tartományt, hanem a Brennertől délre eső tiszta német lakosságú dél-tiroli területeket is, hasonlóképpen a Stájerországi Her-

cegségtől a szlovén többségű déli területeket, ellenben abból a területből, amely megmaradhatott Magyarországnak, átcsatolták a jövőben Ausztriának nevezett államhoz a három legnyugatibb vármegye német többségű határmenti sávját. Így az új osztrák államra ítélő történelmi tartományegyesítés a Habsburg-ház hatalmát 1278-1335 közt megalapozó négy hercegség: Alsó- és Felső-Ausztria, Karintia és a megcsonkított Stájerország, továbbá az ezekhez 1363-1523 közt folyamatosan hozzácsatolt észak- és kelet-tiroli terület és Vorarlberg Tartomány, valamint a csupán 1816-ban békeszerződéssel bekebelezett Salzburgi Hercegegség lett.

Mivel az első világháborús hadműveletek utolsó szakaszában formálódó fenti területrendezésekkel kapcsolatban az osztrák-németeket senki nem kérdezte, a még uralkodó I. (IV.) Károly kívánt véleménynyilvánításuknak lehetőséget adni. 1918. október 16-án osztrák császárként kiáltványt intézett a Birodalmi Tanácsban képviselt királyságok és tartományok (vagyis a nem Magyar Királyság-beli területek) népeihez, amelyben hajlandóságát nyilvánította a föderatív alapon szövetséges állammá való átalakításhoz, és felzáróította a már több tartományban amúgy is működő nemzeti tanácsok létrehozására. Erre október 21-én összeült a Birodalmi Tanács 232 német nemzetiségű képviselője, hogy megfogalmazza az osztrák-német álláspontot. A kialakult helyzettel számot vetve, elismerték az önrendelkezési jogot, de azt a maguk részéről is igényelték, kimondva, hogy ragaszkodnak a béketárgyalásokra szóló meghívásukhoz és ezáltal nemzetközi elismerésükhöz. Kimondták a későbbi államalakulatnak, hogy továbbra is fenntartható a többi néppel való államközösséget vagy szövetségi állam, vagy államszövetség, vagy legalább vámunió keretében. A maradék Német-Ausztriát, ahogyan az Osztrák Szociáldemokrata Párt nagy tekintélyű vezetőegységisége, *Viktor Adler* megfogalmazta, és ahogyan ezzel mind a keresztényszociálisok, mind a német-nemzetiek egyetértettek, nem tartották volna életképes államalakulatnak, ezért egységes nézetük szerint államközösségi indítványaik visszautasítása esetére arra kényszerülnek, hogy csatlakozzanak a Német Birodalomhoz. Itt és ekkor hangzott el először az „Anschluss”. Hozzá kell tennünk: Német-Ausztria alatt az osztrák-németek a későbbi államalakulatnál nagyobb területeket értektek, oda-számították a cseh korona tartományainak némettöbbségű részeit is. Érdekeik képviseletére, a társnépek képviselőivel való tárgyalásokra végrehajtóbizottságot választottak, bár még működött a császári-királyi kormány.

Miután a következő napok világossá tették, hogy a korábbi államközösség fenntartása lehetetlen, a császári kormány további tevékenysége illuzórikus, 1918. október 30-án az osztrák-németek korábbi parlamenti képviselői, köztük az 1910-es népszámlálás szerinti három és fél millió cseh tartományokbeli németek képviselői, kimondták, hogy átveszik a német többségű területek feletti öngazgatást, ideiglenes alkotmányt fogadnak el a kiegyezéskori törvények alapvető érvényességével, továbbá államtanácsot és kormányt alakítanak. Az Államtanács a három parlamenti párt egy-egy képviselőjét jelentette, a német-nemzeti *Fritz Dinghofer*, a keresztényszociális *Jodok Fink* és a szociáldemokrata *Karl Seitz* alkotta. A kormány élére kancellárként a szociáldemokrata *Karl Renner* került. Minderről az Ideiglenes Nemzetgyűléssé átalakult képviselők értesítették az entente-hatalmak vezetőit. További lépéseiket két ellentétes esemény-sorozat határozta meg. Egyrészt november 3-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetése – háborús veresége elismeréseként – rákényszerült a padoai fegyverszünet megkötésére, másrészt ugyanaznap megalakult Német-Ausztria Kommunista Pártja. Miután pedig már október 31. óta szerveződtek a nagyvárosokban a Vörös Gárda alakulatai, joggal figyelmeztetett az Ideiglenes Nemzetgyűlés „a forradalom veszélyére” és joggal hívott fel „a rend megőrzésére”.

A hatalmi viszonyok tisztázása érdekében tárgyalások kezdődtek I. (IV.) Károlyal, aki 1918. november 11-i nyilatkozatával hajlandó volt visszavonulni az uralkodói hatalom gyakorlásától, felmentette a császári-királyi kormányt, és nyitva hagyta a további fejlemények előtt az utat. Erre vonatkozóan az Ideiglenes Nemzetgyűlés még aznap határozatokat hozott. November 12-én azután a parlament épülete előtt kihirdették a Német-Ausztriai Köztársaság megszületését, mégpedig két azonos súlyú mondattal, a második szerint: „Német-Ausztria a Német Köztársaság része.” A választott képviselők határozatának érvényesítése azonban azonnal veszélybe került. A kikiáltásra váró tömegben je-

lenlevő kommunisták ugyanis megkísérelték más irányba terelni a jövőt. Vezetőjük, *Karl Steinhardt* félrelökte az Allamtanács elnökét, *Fritz Dinghofer*t, és a vörös gárdisták tombolása közepette helyesbített, kikiáltotta a Német-Ausztriai Szocialista Köztársaságot. Együttal a piros-fehér-piros új nemzeti lobogóból, amelyet a bevont császári helyére kellett volna felhúzni, kiszakította a fehér sávot, s a két pirosat egybekötve, csak azt vonta fel. Tumultus, fegyveres összecsapás következett, de a forradalmat csírájában sikerült elfojtani a felfegyverzett szociáldemokraták Népőrségnek nevezett alakulataival és a tömeg túlnyomó többségének támogatásával. Orosz mintájú bolsevik tanácsdiktatúra helyett mégis demokratikus köztársaság született e napon. Az új államhatalom képviselői azonnal megkezdték a tárgyalásokat a Németországhoz csatlakozásról. December 21-én azután az osztrák és a német kormány közös jegyzékben fordult az entente-hatalmakhoz, amelyben az örendelkezési jog alapján az Anschluss tudomásulvételét kérte. A válasz azonban egyelőre késett, bár a Német Nemzetgyűlés is az Anschluss mellett foglalt állást, sőt azt belefoglalta a német alkotmányba és haladéktalanul megkezdődtek a kétoldalú tárgyalások a gyakorlati megvalósításról.

A győztesek egyelőre a fegyvereket engedték szóhoz jutni. Miközben a volt birodalmi szék- és fővárost nagyhatalmi kontingensek szállták meg, területi igényeik hatásosabb érvényesítése érdekében olasz csapatok vonultak be Észak-Tirolba is, főhadiszállással Innsbruckban, a szerb-horvát-szlovén haderő egységei egész Karintát is követelve, megszállták azt, és berendezkedtek Klagenfurtban. Ellenük spontán önvédelmi harc kezdett kibontakozni. A súlyosbodó nemzetközi helyzetben Német-Ausztria vezetése szempontjából sorskérdéssé vált a legitimitás. Valamennyi német vagy némettöbbségű területre vonatkozóan 1919. február 11-re nemzetgyűlési választásokat írtak ki. Ezeket a megszállt területeken lehetetlen volt ugyan végrehajtani, de ezek eredményeként mégis legális törvényhozás született. A belső erőviszonyok a következők voltak: 40,76% alapján 72 szociáldemokrata, 35,93% alapján 69 keresztényszociális és 18,36% alapján 26 német-nemzeti képviselő foglalhatott helyet, míg 3 a 4,95%-os választási részesedés alapján törpepártokat képviselt. Az újonnan választott törvényhozók megismételték a korábbi döntést: „Német-Ausztria a Német Köztársaság része”, kétoldalú megállapodás alapján pedig – a Bajor Szabad Állam példáját követve – „Német-Ausztria a Birodalomba önálló tagállamként lép be.” Tegyük hozzá, ezekben az alapelvekben valamennyi parlamenti párt egyetértett, de nem a német-nemzetiektől, hanem a szociáldemokratáktól eredt a jelszó: „Nagy-Németország a jövőnk!” Ezt a célt is szolgálta, hogy április 3-án a Nemzetgyűlés a már korábban külföldre távozott *I. (IV.) Károly*t és a Habsburg-Lotaringiai házat trónfosztottnak nyilvánította.

Az osztrák-német ideiglenes és alkotmányos nemzetgyűlési határozatot elvetve, a győztes hatalmak elutasították a Németországhoz csatlakozás természetes igényét. Az április 16-i jegyzékben ezt még azzal az ígérettel tették, hogy a csatlakozási elvtől való osztrák-német elállás esetén szó lehet bizonyos határmódosításokról. A hivatalos előzetes békefeltételek június 2-i előterjesztésekor azután világosabbá vált, hogy ezt a követelést semmivel sem kívánják ellentételezni, sőt tisztán németlakta területeket is elcsatolnak, ahogyan a bevezetőben felidéztük. Miközben a szociáldemokrata-keresztényszociális összetételű, *Karl Renner* vezette kormány tiltakozott és megkísérelt még tárgyalásokat folytatni, a nehéz helyzetet kihasználva újólag támadásra indultak a kommunisták, hogy megszerezzék a hatalmat. Már április 16-án az oroszországi, magyarországi és bajorországi támogatás birtokában körülvették a vörös gárdisták és elvtársaik a parlament épületét, hogy kikényszerítsék a kormány lemondását és a népképviselők szétszólását. Az állami karhatalom kevések bizonyult ellenük, megint a szociáldemokrata irányítású Népőrség alakulatai siettek az államhatalom megvédésére. A június 14-i újabb kommunista kísérlet során a rendőrség is erélyesebb volt, időben lefogta a kommunista vezetőket, így az újabb fegyveres összecsapásban sikerült véglegesen elhárítani a bolsevik veszélyt. Döntő megint a parlamenti pártok mögött álló tömegek határozottsága és fegyverrel érvényesített ereje volt.

A belső veszély elhárult, a külső maradt. 1919. szeptember 2-án az entente-hatalmak átadták végleges békefeltételeiket, ezek a korábbi területi döntések mellett további gazdasági feltételeket szabtak. A kényszerhelyzetben a Német-osztrák Nemzetgyűlés a szo-

ciáldemokraták és a keresztényszociálisok 97 szavazatával a német-nemzetiek 23 szavazata ellenében elfogadta a diktátumokat, amelyek aláírására Saint-Germain-en-Laye helyszínen szeptember 10-én államszerződés formájában került sor. A végrehajtás azonban részben elhúzódtott. Bár már szeptember 24-én a Nemzetgyűlés az állam megnevezését az előírt Osztrák Köztársaságra változtatta, és elbúcsúztatta az elcsatolt területeket addig képviselt tagjait, még csúsztak egyes területi intézkedések. Ugyanis a délszláv állam igényelte Karintiában végül is népszavazást engedélyeztek a győztesek, és e tartomány lakossága 59%-os többséggel az osztrák államban maradás mellett döntött. Ezzel szemben a Sopronban és környékén szintén engedélyezett népszavazás az az eredménnyel járt, hogy a helyi lakosság kétharmados többséggel az ősi magyar hazához való visszatérést választotta. Előbbi döntés 1920. október 20-án, utóbbi egyenesen 1921. december 19-én történt. Ezek az engedélyezett népszavazások magukkal hozták helyi kezdeményezéseiket is. Így már 1919. május 11-én úgy döntött a lakosság, mégpedig 80,6%-os aránnyal, Vorarlbergben, hogy egy osztrák törpeállam helyett inkább a Svájci Allamszövetséghez csatlakozik. A választott haza azonban nem fogadta be e tartományt. Más tartományok a Németországból való kirekesztésbe nem tudtak belenyugodni. Tirol 1921. április 24-én 98,8%-os túlyomó többséggel, Salzburg 1921. május 29-én egyenesen 99,3%-ban a csatlakozás mellett határozott, és 1921. július 3-ra Stájerországban is kiírták az ezirányú népszavazást. Tegyük hozzá: Tirol az is kísérletezett, hogy önálló állammá nyilvánította magát, de a megszálló hadak megakadályozták ennek érvényesítését és keresztülvitték a békediktátum érvényesítését. Az immár osztráknak nevezett központi kormány számára egyes tartományok Anschluss-törekvései olyan belpolitikai válságot eredményeztek a külső fellépés következtében, hogy kénytelen volt benyújtani lemondását. Ezirányban hatott az is, hogy még kisebb alsó-ausztriai és karintiai területek utlagos elcsatolása is bekövetkezett.

Ebben az újabb súlyos helyzetben a népképviselőket jelentő Nemzetgyűlés újra felelősségteljesnek mutatkozott. Pártjai megállapodtak, hogy képviselői arányukban megosztóznak az egyes tárcákon, kancellárt nem választva, hanem a keresztényszociális *Michal Mayr* ezirányú megbízásával. A július 7-én hivatalbalépett össznépi kormány már 1920. október 1-jén előterjeszthette azt az általánosan elfogadott új alkotmányt, amely egyrészt azt mondta ki, hogy Ausztria demokratikus köztársaság, másrészt azt, hogy szövetségi köztársaság. Utóbbi alatt az értették, hogy az együttmaradt történelmi egységek: Alsó-, Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia, Tirol, Vorarlberg, Salzburg, továbbá az elcsatolt magyar területekből szervezett Burgenland (Várvidék) és az Alsó-Ausztriáról leválasztott Wien (Bécs) tartományi autonómiát élvez. Ebben, miként a polgári szabadságjogok biztosításában és számos más területen az 1867-es kiegyezéssel életbeléptetett törvényes rendezést tartották életben, csak a köztársasági elvet érvényesítették. Így a kétkamarás új parlament felsőháza a Szövetségi Tanács, míg a képviselőház a Nemzeti Tanács lett, ezek állami ügyekben továbbra is a tartománygyűlések voltak illetékesek, amelyek tartományi kormányt is választottak, ennek élén a tartományfőnök állt. Államelnököt a parlament két háza választott, 1920-ban a szociáldemokrata *Karl Seitz* után a keresztényszociális *Michael Hainisch*. Egyébként az 1920. október 17-i nemzetgyűlési választásokon a keresztényszociálisok szintén elhódították az első helyet a szociáldemokratáktól 41,8%-kal 36,0% ellenében, így 85 mandátumuk alapján koalícióban a 17,2%-ot elért és 18 mandátumhoz jutott német-nemzetiekkel a 69 mandátumos szociáldemokratákat ellenzékbe tudták szorítani. A többi kis párt közül 1,4%-kal csak a polgári demokraták tudtak még egy mandátumhoz jutni. A kommunisták a rájuk adott 25651 szavazattal ugyancsak kívülmaradtak a parlamenten. Kancellár így továbbra is a keresztényszociális *Michal Mayr* maradt, egészen az 1921 júniusi újabb válságig. Akkor a keménykezü korábbi bécsi rendőrfőnök, *Johann Schober* nyerte el a konzervatív többség bizalmából a kormányelnöki tisztelet. Alig fél év múlva ő az 1921. december 16-i lanai egyezmény megkötése miatt bukott meg. Ezt a csehszlovák kormányral *IV. (I.) Károly* király magyarországi restaurációs kísérleteit tapasztalva a versailles-i békerendszer fenntartására köthette hitelnújtás fejében.

Valóban az ország elsőrendű gondja gazdasági volt, kezdetben tényleg életképtelenség bizonyult, tomboló infláció, munkanélküliség, nyomor lett úrrá az országon. 1922. má-

jus 31-én azután *Ignaz Seipel* vette át a kancellári tisztet, és neki sikerült befejeznie azokat a tárgyalásokat, amelyeket a Nemzetek Szövetségével már az 1920-as belépés óta szanálási céllal folytattak. A jelentős hitelyújítás természetesen függőséget jelentett, ez ellen elsősorban az ellenzékbe szorított szociáldemokraták tiltakoztak. Jelentősebb belpolitikai küzdelmekre felkészülve, létrehozták önálló fegyveres erejüket, a Köztársasági Védszövetséget. Azonban ezzel sem sikerült ellensúlyozniuk a konzervatív pártok sikeressé vált gazdaságpolitikáját, amelyek alapján az 1923-as választások sem módosítottak jelentősen a képviselők arányon. Mindenesetre a kancellári székben a szintén keresztényszociális *Rudolf Ramek* fejezte be a szanálási programot. Ezt követően 1926-ban újra *Ignaz Seipel* vette át tőle a kancellári tisztet. Az 1927 májusi választásokon a szociáldemokraták újra csak 42% körüli eredményt értek el, ezzel a keresztényszociális-nagynémet koalíció továbbra is kormányon maradhatott. Így a szociáldemokraták tömegbefolyásukat igyekeztek minél erőteljesebbé tenni, és jelentős sikereket értek el. Erre alapozva általános sztrájkot hirdettek, hogy kikényszerítsék a hatalom átadását. Ehhez utcai tüntetések csatlakoztak, amelyeket viszont az újra aktivizálódó kommunisták igyekeztek kihasználni. Atrocitások, fegyveres összecsapások, sőt gyújtogatások következtek, melyek során július 15-én leégett a bécsi igazságügyi palota. Erre a szociáldemokraták visszarettentek, és sikerült az államhatalomnak helyreállítania a rendet.

1928-ban az Osztrák Köztársaság a provizórium jegyében ünnepelte fennálltának tízéves évfordulóját. Hogyan *Ignaz Seipel* kancellár fogalmazott, „tartsuk fenn ezt az államot, ameddig szükségünk van rá”. A szükségességet pedig már 1929-ben kétségbevontnak látták sokan a gazdasági világválság hatása miatt. Újra kormányválság következett, ezen sem az 1928-ban már közvetlen állampolgári választással köztársasági elnökké lett *Wilhelm Miklas*, sem pedig *Ernst Streuerwitz* politikusi, majd *Johann Schober* hivatalnokkormányja nem tudott úrrá lenni. Ezúttal a jobboldali erők erősödtek meg, különösen a magukat honvédőnek tekintő és nevező, hivatásrendi öngazgatást követelő, a keresztényszociálisok párhadseregének irányítóiként fellépő és számos sikert már maguk mögött tudó Heimwehr-politikusok. 1930. szeptember 25-én az addigi hadügyminiszter, *Carl Vaugom* már csak az ő bevonásával tudott kormányt alakítani. Am a gazdasági világválság következményein ő sem tudott segíteni. Ezért már november 9-re kiírták az újabb nemzetgyűlési választásokat, amelyek megismételték az utóbbi eredményeket: legerősebb pártnak ugyan 43%-kal a szociáldemokraták bizonyultak, de a 38%-ot elért keresztényszociálisok két kisebb jobboldali párttal koalícióban továbbra is kormányon maradhattak *Otto Ender* mérsékelt politikus kancellársága alatt. Kiutat a válságos helyzetből e kormány sem talált másként, mint a kezdettől napirenden levő eljárással: egy Németországgal kötendő vámunióval. 1931. március 19-re tető alá hozták az ez irányú megállapodást. Am olyan nemzetközi tiltakozás kerekedett, élén Franciaországgal és Olaszországgal, hogy a Hágai Bizottság döntését követően, amely a nemzetközi szerződésvállalással ellentétesnek minősítette a vámuniót, a Nemzetek Szövetségében a két szövetségkötő visszakozni kényszerült. Ennek következménye nemcsak a kormányválság, hanem az Osztrák Hitelintézet összeomlása volt. A válság még súlyosabb lett, és az 1931. június 20-án hivatalba lépett *Karl Buresch* kancellár kormányának immár egy Heimwehr-puccskísérlettel és fokozódó, németországi kapcsolatokra építő nemzetiszocialista mozgolódással is szembe kellett néznie.

1932. május 30-án *Engelbert Dollfuss* vette át a kancellári hivatalt a keresztényszociális és azokkal szövetséges kisebb pártokra támaszkodva, a szociáldemokratákkal és a nagynémetekkel szemben pedig keresztülvive, hogy a Német Birodalommal való egyesülésről húsz további évre lemondva, a népszövetségi újabb szanálási kölcsön birtokába jut. Tegyük megint hozzá: a nemzeti tanácsbeli szavazás 81:80 arányú, a lehetséges legkisebb különbségű eredménnyel járt. Ez természetszerűleg a gazdasági sikereket negligálva fokozta a pártok közti hatalmi vetélkedést. Mivel a Németországhoz való csatlakozás került megint a politikai viták keresztüztébe, természetesen nyert erősen teret a nemzetiszocialista Anschluss-törekvés a németországi náci hatalomátvétel követően. Mivel pedig az osztrák szociáldemokraták az Anschluss aktuális vitájában semlegességüket hirdették meg, bár nem mondtak le róla, mondván, „egy szabad és demokratikus Németországgal az egyesülés a jövőben valamikor megvalósulhat”, a kereszt-

tényszociális kormányzat először a nemzetiszocialistákkal ütközött. Egy érvényben maradt 1917-es törvényre támaszkodva Engelbert Dollfuss kancellár szüneteltette a parlamentáris kormányzást és önkényuralmi fordulattal kormányzati eszközzel tiltotta be az ausztriai nemzetiszocialista párttevékenységet. A náci Németországgal való szükség-szerű ütközésre tekintettel külpolitikailag Olaszországhoz és Magyarországhoz közeledett. Egyúttal az olasz korporatív állami berendezkedést példának tekintve, hivatásrendi tekintélyuralom megerősítésére törekedett, és e tekintetben számíthatott a Heimwehr támogatására. Viszont sürgőszerűen irányult ez a baloldal ellen is. Ezért még ugyan-csak 1933 tavaszán betiltotta a szociáldemokráta párhadsereget, a Köztársasági Védszövetséget, továbbá letartóztatta a kommunista vezetőket. Május 20-án létrehozta a Hafzafias Arcvonal nevű szervezetet, amelyet a korporációs rendszerében a pártok helyett egyetlen gyűjtőhelynek szánt, legalábbis politikai téren. Ezzel egyidőben meghirdette célját: a hivatásrendi, szociális, keresztény német állam megerősítését. Miután a szociáldemokraták tiltakoztak a diktatórikus fordulat ellen és általános politikai sztrájkot hirdettek meg, bekövetkezett valamennyi párt tevékenységének betiltása. A szeptember 21-i kormányátalakítással a pártvezéreket megbízható keresztény-szociális és főleg Heimwehr-politikusokkal váltotta fel Engelbert Dollfuss. Ezzel megkezdte a hatalom totális kisajátítását. E kísérletét tévesen máig sokan „ausztrófasiszta diktatúra bevezetésének” nevezik, bár az igaz, hogy az olasz fasiszta példa lebegett a politikus előtt. 1934 februárjában a baloldali ellenzékkel szembeni intézkedései fegyveres összecsapásokhoz vezettek, polgárháborús helyzet alakult ki. A május 1-jén kihirdetett hivatásrendi államnak azonban mégis a július 25-i nemzetiszocialista puccs vetett véget, ennek kísérlete során ugyanis megölték a tekintélyuralmi irányzat képviselőjét.

Miután olasz erők vonultak fel az osztrák határra, a németországi náci vezetés elhatárolódott az osztrák náci puccsától, és ezen a karhatalom rövidesen úrrá lett. Sokat jelentett, hogy Engelbert Dollfuss halálhírére azonnal átvette a kormány irányítását *Kurt Schuschnigg* addigi közoktatásügyi miniszter. Öt nap múlva azután hivatalosan kormányalakítási megbízást is kapott. Bár a belpolitikában kezdetben fenntartotta elődje hivatásrendi berendezkedését, a külpolitikában azonnal szakított az egyoldalú olasz irányítással. Kezdeti osztrák-német közeledés után megint az olasz kapcsolat került előtérbe, az 1935-ös abessziniai agresszió népszövetségbeli elítéléséhez nem csatlakozott Ausztria. Miután ez újabb egyfajta elszigetelődést eredményezett, másrészt a formálódó német-olasz tengelytől is tartania kellett, 1936-ban Kurt Schuschnigg a kisanant hatalmai, főleg Csehszlovákia felé kísérelt meg nyitni. A rajnai demilitarizált övezet német megszállását követően azonban megint a közvetlen osztrák-német tárgyalások kerültek előtérbe. Ezek elvezettek az 1936. július 11-i szerződéshez, amelyben Ausztria magát német államnak deklarálta, kinyilvánította lojalitását a német külpolitikai törekvésekkel szemben, és politikai, gazdasági, kulturális engedményeket tett. A spanyol polgárháború kirobbanása azután tovább csökkentette az olasz és növelte a német befolyást. A fokozódó német nyomás eredményeként hamarosan két németbarát politikus is bekerült az osztrák kormányba. Miután az 1937. április 23-i Schuschnigg–Mussolini-találkozón világhossá vált, hogy Németország ellenében Olaszországra Ausztria már nem számíthat, Schuschnigg megkísérelte az angol és a francia politika érdeklődését felkelteni, nem sok sikerrel. Mind ezt tapasztalva az ausztriai náciak hatalomátvételi, míg a németországiak lerohanási előkészületeket tettek.

1938. február 11-én Berchtesgadenben Hitler–Schuschnigg-találkozóra került sor. Ezen *Hitler* szemrehányást tett, amiért Ausztria még a Nemzetek Szövetségének tagja, németellenes politikát folytat, üldözi a náciakat. Az ezzel való szakításon túl állandó külpolitikai konzultációt, a náci tevékenység biztosítását, a kormányba való bevonásukat, a nácielleneseknek pedig a kormányból való eltávolítását követelte. Bár *Schuschnigg* tiltakozott, aláírta a jegyzőkönyvet. Hazatérve megvalósította a kormányátalakítást, amesztében részesítette a náciakat, tárgyalások sorozatán kísérelte meg a velük való megegyezést, de minden engedmény kevésnek bizonyult. Erre „szabad és német, független és keresztény” politikájára vonatkozóan március 9-én népszavazást írt ki, nyilvánvalóan a náci hatalomátvétel és Anschluss elleni utolsó elkeseredett és kétségbeesett lépésként. Azonnal megérkezett a 13-ra tervezett népszavazás elleni német ultimátum, megkezdőd-

tek az előkészületek a közvetlen megszállásra és náci hatalomátvételre. Ugyancsak ultimátumot intéztek a kancellárhoz kormányának náci tagjai a népszavazás visszavonására. Alig történt meg ez, újabb követelés irányult a kormány lemondására és tisztán náci kormány kinevezésére. sikertelen külföldi tapogatózások után március 11-én *Wilhelm Miklas* államelnök elbocsátotta *Kurt Schuschnigg* kancellárt. Azonnal német ultimátum érkezett, hogy új kancellári megbízást a náci *Arthur Seyss-Inquart* addigi belügyminiszternek adjon. Erre csak azt követően került sor, hogy Schuschnigg rádiós búcsúbeszédet mondott, mire elkezdődött a felbátorodott náciak részéről a középületek birtokbavétele, *Hitler* pedig aláírta a másnapi bevonulásra vonatkozó parancsot.

Az 1938-ban náci külső és belső nyomással megvalósult Anschluss vonatkozásában ki kell emelnünk néhány kevésbé ismert momentumot. Elsőként azt a tényt, hogy az új állam 1918-as megalakulásától kezdve napirenden volt ez mindhárom vezető politikai párt programjában, szociáldemokratáknál, keresztényszociálisoknál és német-nemzetieknél egyaránt. A terror és ideológiai megtévesztés mellett ezt is látni kell, hogy megértéssük, miért szavazott 1938. április 10-én Ausztria lakosságának 99,7%-a a megtörtént Anschluss elfogadása mellett. Az osztrák nemzetiszocialisták 1938. március 11-i hatalommegragadása minden belső ellenállás nélkül történt, így – és ez a következő megfontolandó tény – nem is lett volna szükség a német bevonulásra, az Anschluss kimondása akkór is megtörtént volna. Ehhez csatlakozik az a szintén kevésbé kiemelt megfontolás, hogy az osztrák nemzetiszocialisták igyekeztek is volna elnapolni a német bevonulást, csak *Hitler* nem volt hajlandó döntése visszavonására. Ugyanis *Seyss-Inquart* nem német helytartó, hanem osztrák kancellár kívánt volna lenni, és nemcsak ő, hanem vezető elvtársai is jól látták, mennyire másodrangú szerepet kapnak a német bevonulást követően. Végül kezdetben *Hitler* is úgy képzelte el az Anschlusst, ahogyan az 1918 óta napirenden volt: Ausztria a Német Birodalom tagállamává válik a Bajor Szabad Államhoz hasonló feltételekkel. Miután azonban semmi ellenállás nem mutatkozott, már a bevonulás idején megváltoztatta nézetét. Így a március 12-i bevonulást már 13-án a teljes beolvadás követelésének meghirdetése követte. Az ezirányú újabb ultimátumot *Miklas* elnök nem volt hajlandó átvenni, helyette az előző nap kancellári esküt tett *Seyss-Inquart* hajtotta végre, miután 14-én kihirdették a csatlakozást. Már 15-én Bécsbe érkezett *Hitler*, aki *Seyss-Inquart*ot ausztriai helytartójává nevezte ugyan ki, de aki helyett a sürgősen Ostmark elnevezéssel birodalmi területté nyilvánított volt államot *Josef Bürchelt* tejhatalmú birodalmi megbízottnak kellett betagolnia.

Ausztriának a Német Birodalomba való betagolásakor kezdetben két nagy közigazgatási egységet képeztek, az északi területeket Donau-Reichsgau, azaz Dunai Birodalmi Körzet, a délieket Alpen-Reichsgau, vagyis Alpesi Birodalmi Körzet névvel illették. A későbbiekben ezeket továbbbosztva hét körzetet hoztak létre, csak részben építve az egykori tartományi tagolódásra: az Ausztria megnevezés mellőzésével Alsó-Duna, Felső-Duna, Stájerországi, Karintiai, Salzburgi, Bécsi, egyesített Tirol-Vorarlbergi Körzetet. Az egykori nyugat-magyarországi területeket jelentő Burgenlandot kétfelé szakítva, az Alsó-Duna és a Stájerországi Körzetbe tagolták be. A Szövetségi Hadsereget már 1938. március 29-én feleskették *Hitler*re, majd azonnal megkezdődött a Wehrmachtba való betagolása. A közigazgatási karhoz hasonlóan a tisztikart is megtisztították, a tábornokok 55%-át, a törzstisztek 40%-át és a főtisztek 14%-át távolították el, nemcsak a baloldaliakat, hanem a konzervatív és katolikus beállítottságúakat is, hiszen a náci Anschluss egyedül a keresztényszociálisok és az őket támogató monarchisták igyekeztek megakadályozni. A beolvastás legnyilvánvalóbb látható jele a valutaegyesítés volt. Hamarosan bekövetkezett a folyó négyéves német hadigazdasági tervbe való bekapcsolás is. És ugyancsak rövidesen megkezdődött a zsidóüldözés. Mindezzel szemben kezdettől sokszínű belső ellenállás bontakozott ki, amely a második világháború tehertereleinek a növekedésével fokozódott, 1944-től pedig már fegyveresen is megnyilatkozott. A *Hitler*-ellenes 1944. július 20-i merényletkor Bécsben egyenesen rövid idejű katonai hatalomátvételre is sor került, az összes helyi náci vezető őrizetbevételével. A kocka azonban fordult és szörnyű megtorlás következett. Csak érdekességként érdemel említést, hogy a szociáldemokraták a náciellenes harc szükségességének felismerése mellett még akkor is fenn akarták tartani az Anschlusst.

A náci Németország és az ebbe tagolt Ausztria ellen háborúzni kényszerült szövetséges hatalmak ezzel szemben már az 1943. november 1-jei moszkvai deklarációval kimondták, hogy az Anschlusst hatályon kívül kívánják helyezni és az önálló Ausztriát helyre kívánják állítani. A hadműveletek az osztrák területeket csak a második világháború európai hadszínterén folytatott utolsó támadás során érték el, a Vörös Hadsereg Kőszeg felől 1945. március 28-án lépte át a határt. Bár Bécs védelmére jelentős náci előkészületek történtek, az osztrák katonai ellenállás jóvoltából már április 6. és 14. közt sikerült a szovjet haderőnek birtokba vennie, ugyanis azonnali kapcsolattfelvételt követően nyugat felől nyitottak folyosót neki. Eközben a másik három irányból is osztrák területre léptek a szövetségesek. Minderre tekintettel szovjet egyetértéssel már április 27-én létrehozhatták az Ideiglenes Kormányt *Karl Renner* szocialista pártvezér, az 1918-as első kancellár vezetésével. E koalíciós kormányban a Szociáldemokrata Párt és a Néppárt nevet felvett keresztényszocialisok 9-9, míg a Kommunista Párt 4 és a pártönkívüliek 2 tárcát kaptak. Hiába jelentette be azonnal az új kormány, hogy visszatér az alkotmányos alapokhoz, és május 1-jén hiába léptette életbe az 1929-es demokratikus alkotmányt, a nyugati szövetségesek tiltakoztak az egyoldalú döntés ellen. Mindenestre a kormányalakítástól függetlenül létrejött július 9-én a győztes szövetségesek Ausztriai Ellenőrzési Megállapodása, ennek értelmében Ausztriát és Bécset négyhatalmi megszállási övezetekre osztották. Burgenlandot, Alsó-Ausztriát és Felső-Ausztriának a Dunától északra eső területeit szovjet, Stájerországot és Karintiát angol, Tirolt és Vorarlberget francia, Salzburgot és Felső-Ausztriát a Dunától délre amerikai ellenőrzés alá helyezték, míg a fővárosban a 2., 4., 10., 20., 21. és 22. kerület szovjet, a 7., 8., 9., 17., 18. és 19. kerület amerikai, a 6., 14., 15. és 16. kerület francia, a 3., 5., 11., 12. és 13. kerület brit megszállókat fogadott, a kormányzati negyedek jelentő bécsi 1. kerületben pedig havonta váltották a megszálló haderőt a szövetségesek, és így gyakorolták az ellenőrzést, amelynek tevékenységét a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság fogta össze. Összesen 700 000 fős megszálló haderőt kellett eltartania Ausztriának a következő évtizedben.

A megszálló hatalmak 1945. október 20-ára jutottak megállapodásra, hogy engedélyezik az osztrák kormány működését, de előírták a parlamenti választások kiírásának feltételét. November 25-én járultak urnák elé az osztrákok és 1 602 227 fő az Osztrák Néppárt, 1 434 898 fő az Osztrák Szociáldemokrata Párt és 174 257 fő az Osztrák Kommunista Párt jelöltjeire adta szavazatát. Ennek megfelelően 85 néppárti, 76 szociáldemokrata és 4 kommunista képviselő foglalhatott helyet a Nemzeti Tanácsban. E három párt a néppárti *Leopold Figl* kancellársága alatt koalíciós kormányt alkotott, míg köztársasági elnökké a szociáldemokrata *Karl Rennert* közösen jelölték. A tárcákat illetően a két nagy párt közt a paritás elvét érvényesítették, míg a kommunistáknak egy miniszteri bársonyszéket engedtek át. A kommunisták már 1947-ben ellentétbe kerültek a két másik kormányzó párttal a valutavédelem és a stratégiai jellegű nagyüzemek, energiaforrások és nagybankok államosítása kérdésében, ezért egyetlen miniszterük elhagyta a kormányt. Ezek az intézkedések ugyanis lehetetlenné tették, hogy az Ausztriai Szovjet Birtokigazgatóság osztrák ellenőrzés nélkül a jóvátétel megfizetésének idejéig rendelkezzen az egész megszállt terület gazdaságával, azaz szabad rablást folytathasson. A gazdasági fellendülés és belpolitikai szilárdság lehetővé tette, hogy az 1949-es választásokon újraéledjen a harmadik hagyományos nagy párt is, a német-nemzetiek utóadaként bekerült a parlamentbe a Függetlenek Szövetsége, mégpedig 489 273 szavazat alapján 16 mandátumot nyerve, ezzel a másik két nagy párt szavazótáborát és mandátumát némileg csökkentve. Ekkor még a kommunisták is tudták valamelyest növelni szavazóbázisukat, és egy mandátummal többet szereztek. A hatalmi szférákban azonban változás nem történt, a néppárti-szocialista nagykoalíció maradt hatalmon. A szovjet befolyás kelet-európai érvényesítésének időszakában ez ellen az osztrák kommunisták a belpolitikai helyzet bizonytalanná tételével kívántak tenni. 1950 október első hetében általános politikai sztrájkra szólítottak fel, elérték, hogy mintegy 120 000 nagyüzemi dolgozó ehhez csatlakozott, velük az utcákra vonultak, és összecsapásokat provokáltak a karhatalommal. Az országos csatlakozás azonban elmaradt, az államhatalom elég szilárdnak bizonyult, végül pedig, – és ez volt a meghatározó, – a szovjet kormányzat nem kívánt konfliktusba kerülni az adott időben a nyugati hatalmakkal, ezért elmaradt a támogatásának

a kinyilvánítása. Ezzel a kommunisták politikai szerepe rohamosan zuhanni kezdett, az 1953-as választásokon sokan egykori támogatóik közül a szocialisták mögé sorakoztak fel, akik így minimális különbséggel a néppártiak elé soroltak. Azonban továbbélt a nagykoalíciós megállapodás: szocialista államelnök mellett néppárti kancellár, azonos számú miniszteri tárcával.

Miután már 1947 óta folytak négyhatalmi tárgyalások Ausztria jövőjéről, ezek *Sztálin* 1953-as halálát követően felgyorsultak. Az 1955. április 11. és 14. közt folytatott osztrák-szovjet tárgyalások pedig világossá tették, hogy elérkezett az ideje a függetlenség visszanyerésének. Megszületett a megállapodás, hogy véget vetnek a megszállásnak és csökkentik a követelt jóvátételt, ha Ausztria örökös semlegességre kötelezi magát. Május elején a megszállók négyhatalmi nagyköveti konferenciája is hozzájárult ehhez, május 15-én pedig megállapodás született a négy megszálló és Ausztria közt: a független Ausztriát visszaállítják az 1938. január 1-jei határok közt, a Németországhoz való csatlakozásnak a tilalmával, amely mind politikai, mind gazdasági szempontból értendő, ugyanakkor Ausztria kötelezi magát az örökös semlegességre, a demokratikus jogok biztosítására, a kisebbségek jogainak elismerésére, a náciitanítás további érvényesítésére, az 1919. április 3-i detronizálási törvény fenntartására, a Szovjetunió kártalanítására, az atom- és nehézfegyverzet tárolásának mellőzésére, mindezek ellenében a négy hatalom véget vet a megszállásnak. Miután 1955. október 25-én az utolsó megszálló katona is elhagyta Ausztria földjét, másnap az osztrák parlament törvénybe iktatta az államszerződést.

A függetlenségét visszanyert Osztrák Köztársaságban még egy évtizedig fennállt a nagykoalíciós paktumból fakadó néppárti-szocialista hatalommegosztás, miután e kettőn kívül már csak az Osztrák Szabadságpárt nevet felvett harmadik, ám lényegesen gyengébb nemzeti erő volt jelen a parlamentben. Így szocialista államelnök 1951-ben *Theodor Körner*, 1957-ben *Adolf Scharf*, 1965-ben *Franz Jonas* lett, míg néppárti kancellár 1953-ban *Julius Raab*, 1961-ben *Alfons Gorbach*. Miután az 1966-os választásokon a Néppárt 85, míg a Szocialista Párt 74, a Szabadságpárt pedig 6 nemzetgyűlési mandátumot szerzett, az így biztosított abszolút többség véget vetett a nagykoalíciós megállapodásnak, *Josef Klaus* tisztán néppárti kormányt állított fel. 1970-ben változott a helyzet, 81 mandátummal a szocialisták lettek a legerősebbek 78 néppártival és 6 szabadságpártival szemben. Erre való tekintettel a Szocialista Párt *Bruno Kreisky* kancellárságával kisebbségi kormányzásra vállalkozott. Az 1971-es előrehozott választásokon pedig biztosította abszolút többségét. Így az 1974-es elnökválasztáson is jelöltje, a pártönkivüli *Rudolf Kirschschlager* nyert. Az 1979-es parlamenti választásokon még megismételte abszolút többséghez jutását a Szocialista Párt, 1983-ban azonban elvesztette azt, és rákényszerült a mandátumait megkétszerező Szabadságpárttal kötendő kiskoalícióra. Az 1986-os előrehozott választások eredményeként azután kialakult a máig továbbélő helyzet: szocialista-néppárti nagykoalíció irányítja az ország politikáját, a kormány élén *Franz Vranitzky* szocialista kancellárral, míg államelnök a néppárti *Kurt Waldheim*, majd 1992-ben *Thomas Klestil* lett. Parlamenti kisebbséget a nemzeti irányzatú Szabadságpárt, a környezetvédő Zöld Párt és újabban a nemzeti jelleg erősebb hangsúlyozása miatt a Szabadságpártból kivált Liberális Fórum alkot. A parlamenten kívüli ellenzéki erőket a Kommunista Párt vezeti 0,3%-os szavazóbázissal.